

Wojciechowski, Piotr K.

Data wyprawy Brzetysława I do Polski w rękopisach Kroniki Czechów Kosmasy z Pragi

Przegląd Historyczny 89/2, 263-267

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

PIOTR K. WOJCIECHOWSKI

Data wyprawy Brzetysława I do Polski w rękopisach *Kroniki Czechów Kosmasa z Pragi*

Wyprawa księcia czeskiego Brzetysława do Polski jest tematem, który w historiografii Czech, Niemiec i Polski był omawiany niejednokrotnie. W wielu rozprawach zajmowano się tym marginalnie, snując rozważania na temat dziejów politycznych XI wieku¹. Istnieje jednak kilka prac, które translacji św. Wojciecha i Pięciu Braci Męczenników z Gniezna poświęciły więcej uwagi². Najwięcej kontrowersji wśród badaczy budzi chronologia wyprawy, jej początek, czas trwania a zwłaszcza zakończenie. Źródła dają kilka możliwości interpretowania przebiegu zdarzeń. Dają się tu wyodrębnić trzy zasadnicze stanowiska literatury przedmiotu.

I. Wyprawa miała miejsce w 1038 r. Pogląd ten przeważa w polskiej historiografii. Historycy oparli się przede wszystkim na wzmiankach roczników polskich i fakcie pobytu w tym roku cesarza Konrada II we Włoszech, co miało umożliwić Brzetysławowi zorganizowanie — trwającej kilka tygodni — wyprawy do Polski.

II. Wyprawa rozpoczęła się w 1038 r. (są jednak różnice przy sprecyzowaniu pory roku), a zakończyła się w sierpniu 1039 r. Pogląd ten przeważa w historiografii czeskiej³. Opiera się na przeświadczeniu, że przebieg wyprawy z racji dalekiej drogi do Gniezna i z powrotem, wymagał długiego okresu jej trwania.

III. Wyprawa była krótka w czasie (kilka tygodni) i miała miejsce w lecie 1039 r. Przedstawicielami tego poglądu są przede wszystkim historycy niemieccy. Przypisują oni duże znaczenie sytuacji w Niemczech po śmierci Konrada II. Dopiero wtedy — ich zdaniem — zaistniały dogodne warunki najazdu na Polskę.

Z przedstawionych — z konieczności w skrócie — podstawowych rozbieżności w literaturze wynika wyraźnie, że chronologia wyprawy nie jest definitywnie roz-

¹ Np. S. Arnold, *Uwagi o początkach ustroju feudalnego w Polsce*, PH t. XLI, 1950, s. 9-20; T. Grudziński, *Uwagi o genezie rewolucji w Polsce za Kazimierza Odnowiciela*, ZH t. XVIII, 1953, s. 7-104; tenże, *Ze studiów nad kroniką Galla. Rozbiór krytyczny pierwszej księgi*, cz. II, ZH t. XX, 1955, s. 29-100; S.M. Kuczyński, *Nieznany traktat polsko-ruski roku 1039*, „Slavia Antiqua” t. V, 1956, s. 255-270; D. Borawska, *Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI wieku*, Warszawa 1964, s. 171-172.

² W pracach Komarka, Losertha, Novotneho, S. Kętrzyńskiego, patrz B. Krzemieńska, *W sprawie chronologii wyprawy Brzetysława I na Polskę*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”. Nauki Humanistyczno-Społeczne, S. I, z. 12, 1959, s. 23-37.

³ W polskiej historiografii przede wszystkim R. Heck w pracy: *O właściwą interpretację najazdu Brzetysława I na Polskę*, „Sobótka” t. XXI, 1966, s. 245-267.

strzygnięta. Obok różnic w dacie rocznej odmiennie bywa oceniany także czas trwania wyprawy (kilka tygodni lub ponad rok)⁴.

Podstawowym źródłem informacji o wyprawie Brzetysława I i jej przebiegu jest Kosmas. Zwrócono uwagę, że podał on wiadomość o rozpoczęciu wyprawy w czwartym roku panowania księcia Brzetysława, i że wyprawa zakończyła się w końcu sierpnia 1039 r.

Dokonywana jest tu pewna manipulacja w zależności — jak się wydaje — od wewnętrznych przekonań poszczególnych badaczy. I tak, rozpoczynając dyskusję jakby na nowo, Barbara Krzemieńska w 1959 r. opowiedziała się zdecydowanie za rozpoczęciem i zakończeniem wyprawy w 1039 r. uzasadniając tę datę — podaną jak wiemy przez Kosmasa — dodatkową interpretacją, że czwarty rok panowania Brzetysława przypadła na początek roku 1039. Głębiej uzasadniła to później — już w 1989 r. — w pracy o Brzetysławie I⁵. Przeniosła początek panowania tego księcia na kwiecień 1035 roku, wiążąc to z chwilą uzyskania inwestytury lennej z rąk cesarza Konrada II. Słusznie zauważył Gerard Labuda, że w tej sprawie należałoby najpierw udowodnić, że panowanie książąt czeskich liczyło się dopiero od daty inwestytury lennej⁶.

Odwrotnie czynił Henryk Łowmiański, który w swej argumentacji w ogóle nie brał pod uwagę daty zakończenia wyprawy przez Czechów, podanej przez kronikarza, natomiast główny nacisk położył właśnie na czwarty rok panowania Brzetysława, który mijał według naszego badacza jesienią 1038 r.⁷

Próbę ponownego wyjaśnienia kwestii podjął, co prawda na marginesie badania innych zagadnień Gerard Labuda. Zgłosił on postulat, wobec pewnej bezradności w korzystaniu z dotychczasowych edycji „Kroniki Czechów”, aby jeszcze raz skontrolować wszystkie rękopisy Kroniki Kosmasa⁸. Konkretnie chodziło o końcowy fragment opisu wyprawy, mianowicie datę powrotu księcia Brzetysława do Pragi wraz z relikwiami wszystkich wykradzonych świętych.

„Stan rzeczy — twierdzi Labuda — jest więc raczej taki, że nie znamy rzeczywistej daty rocznej podanej przez samego kronikarza. Data roczna jest rezultatem własnego domysłu jego wydawców i interpretatorów. Krótko mówiąc, nie wiemy, jaki był zapis oryginału. Być może, zapis oryginalny wyglądał tak: *MXX*, dalej: miejsce puste, oraz *VIII* lub *VIII Kalendas Septembris*, lub też: *MXXX VIII*, *VIII Kalendas Septembris*. Z tego wynika, iż cyfry: *IX*, należą w tym wypadku nie do daty rocznej, lecz do daty dziennej, co rzeczywiście daje datę dzienną: 23 sierpnia”. I dalej w przypisie: „Kontrola tych wszystkich miejsc jest nader pożądana — pisze G. Labuda — przy czym chodzi tu równocześnie o zachowanie interpunkcji, jak i o znaki cyfrowe (czy były to zapisy *VIII* lub *IX*).” Dalej Labuda stwierdza: „Jeżeli teraz rozszyfrujemy te sygły rękopisów i porównamy z filiacją ustaloną przez Bretholza (Wstęp, s. LXXXIX), to dowiemy się, że kodeksy oznaczone przez Köpkego jako 4 (drezdeński) u Bretholza: A3a, oraz odpowiednio u Köpkego 4a =

⁴ Starsza literatura: V. Novotný, *České dějiny*, t. 1, cz. 2, Praha 1913, s. 3-32 i odpowiedni fragment: *Polska vyprava Břetislava I*, tamże, s. 1156-1158.

⁵ *Břetislav I, kníž a obnova českého státu v první polovině 11 století (1000-1041)*, Praha 1989, s. 151.

⁶ G. Labuda, *Mieszko II król polski (1025-1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*, Kraków 1992, s. 188, tam podstawowa literatura.

⁷ H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. VI/1, s. 73-75.

⁸ G. Labuda, op.cit., s. 187, p. 109.

u Bretholza A3b (wiedeński), pochodzące z XII/XIII wieku mają zapisy roczne *MXXXVIII*, kodeks zaś brzewnowski Köpke 2b = Bretholz C3 podaje tylko datę roczną *MXXX*, natomiast dalszy ciąg: *9 Cl. Septembris* wyraźnie odnosi się do daty dziennej. W sumie data roczna: 1039 przyjęta przez wszystkich dotychczasowych wydawców, jako oczywista, bynajmniej nie jest taka pewna, za jaką uchodzi. Moim zdaniem — pisze dalej Labuda — jednak na właściwą drogę naprowadza nas kodeks brzewnowski, o którym wydawcy czescy powiedzieli: *2b Rukopis knihovny kláštera břevnowského na papíře v druhé polovici XVI století psaný. Ačkoli rukopis tento poměrně jest pozdní, zasluhuje předce povšimnutí, poněvadž v něm více dobrých čtení se nalézá. I není pochybno, že opsán z některého velmi starého, nyní již neznámého rukopisu, jak o tom způsob psání vlastní jména svědčí*⁹. „W sumie wypada przyjąć — ciągnie dalej swój wywód Prof. Labuda — że w archetypie mogła być podana data roczna niepełna: *MXXX*, potem zostawione miejsce puste do późniejszego uzupełnienia, a następnie wpisana data dzienna *VIII* lub *IX Kl. Septembris*”¹⁰.

Z przykrością muszę skonstatować, że Gerard Labuda, zarzucając pół strony wcześniej badaczom i wydawcom, że „data roczna jest rezultatem własnego domysłu jego wydawców i interpretatorów”, popełnił ten sam grzech, dając się ponieść chęci poprawienia źródła źle przygotowanego do druku.

Postulatowi Labudy, aby jeszcze raz skontrolować we wszystkich rękopisach *Kroniki* Kosmasa datę roczną i dzienną translacji relikwii św. Wojciecha z Gniezna do Pragi, można wyjść naprzeciw.

Posiadam fotokopie wszystkich znanych nam rękopisów *Kroniki*, a także skolacjonowany tekst całej *Kroniki*, który powstał na podstawie fotokopii rękopisów¹¹, mogę więc powyższy postulat spełnić.

Aby cały wywód był czytelny, należy wprowadzić zasadniczy porządek z nazwami poszczególnych rękopisów. Noszą one różne sygły poczynając od Köpkego. W swojej pracy nad edycją „*Kroniki Czechów*” korzystam z sygli wprowadzonych jeszcze przez moją babkę, Marię Wojciechowską, którymi czytelnikowi będzie się łatwiej posługiwać. Pochodzą one od pierwszych liter nazw poszczególnych rękopisów. Sygły używane w tej pracy będą miały odniesienie do sygli Bretholza. I tak:

Rękopisy	Bretholz	Wojciechowska
sztokholmski	— B	H
budziszkiński	— A	B
brneński	— A1a	Br
lipski	— A2a	L
carlowski	— A2b	Cr
dreźnieński	— A3a	Dr
wiedeński	— A3b	V
strasburski (Argentoratae)	— A4	A
monachijski	— A4a	M
kapitulny	— C1a	Ca

⁹ Jest to cytat ze wstępu do wydania *Kroniki Kosmasa* J. Emlera, *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. II, Praha 1874, s. XV.

¹⁰ G. L a b u d a, op.cit., s. 187-188.

¹¹ Zob. M. W o j c i e c h o w s k a, *O nowej edycji Kroniki Kosmasa z Pragi*, „*Studia Źródłoznawcze*” t. XVIII, 1973, s. 123-133.

z Donaueschingen	—	C1b	De
rudnicki	—	C2a	R
muzealny (budziejowicki)	—	C2b	Mu
brzewnowski	—	C3	Bv

W interesującym nas fragmencie poszczególne rękopisy mają lekcje jak poniżej:

H. *Facta est autem hec translatio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno dominice incarnationis M XXX. VIII. Kalendas Septembris*¹².

B. *Facta est autem hec translacio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno dominice incarnationis Mill. XXX. VIII. Kalendas Septembris*¹³.

L. *Facta est autem hec translacio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno dominice incarnationis Mill XXX. VIII. Kalendas Septembris*¹⁴.

Cr. *Facta est autem hec translacio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno dominice incarnationis M. XXX. IX Kalendas Septembris*¹⁵.

Br. *Facta est autem hec translacio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno dominice incarnationis Mill XXX IX Kalendas Septembris*¹⁶.

Ca. *Facta est autem hec translatio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno dominice incarnationis Mill. XXX. VIII. Kalendas Septembris*¹⁷.

De. *Facta est autem hec translatio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno dominice incarnationis Mill. XXX. VIII. Kalendas Septembris*¹⁸.

R. *Facta est autem hec translacio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno dominice incarnationis M XXX VIII Kalendas Septembris*¹⁹.

Mu. *Facta ets autem hec translacio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno dominice incarnationis M XXX VIII Kalendas Septembris*²⁰.

Bv. *Facta est autem hec translacio beatissimi Christi martiris Adalberti Anno 1030. 9 Cal. Septembris*²¹.

Rękopisy zawierające Kronikę Sazawską, tzn. drezdeński i wiedeński mają zapis:

¹² Karta 297b, I kolumna, wiersz 100-101.

¹³ Karta 33a, wiersz 29 — karta 33b, wiersz 1. Na dolnym marginesie ręką 2: *Translacio s. Adalberti*.

¹⁴ Karta 109, wiersz 22-25. Przy w. 24 na zewnętrznym marginesie najprawdopodobniej ręką 7: *1039*.

¹⁵ Karta 63a, I kolumna, wiersz 23-26. Na wewnętrznym marginesie ręką bliżej nieokreśloną, *XIX°*, z czego pierwsza dziesiątka wytarta.

¹⁶ Karta 211a, II kolumna, wiersz, 22-25.

¹⁷ Karta 69a, II kolumna, wiersz 4-8.

¹⁸ Karta 24a, I kolumna, wiersz 3-7.

¹⁹ Karta 41, wiersz 3-5. Przy wierszach 3-4 na marginesie ręką nieokreśloną: *1039*.

²⁰ Karta 36a, II kolumna, wiersz 30-34.

²¹ Karta 70, wiersz 25-27.

*Dr. Facta est autem hec translacio beatissimi Christi martiris Adalberti anno Dominice Incarnacionis M. XXX IX. VIII. Kal. Sept.*²²

*V. Facta est autem hec translacio beatissimi martiris Christi Adalberti Anno dominice incarnationis Mill. XXX VIII. VIII. Kal. Septembris*²³.

Gerard Labuda miał do dyspozycji wydanie Emlera, w którym błędnie podano w przypisie, że rękopisy **Dr** i **V** datują koniec wyprawy na 1038. (*MXXXVIII*). Poza tym Dobrovsky i Köpke w swoim wydaniu także błędnie przypisują dla rękopisów **Dr** i **V** rok 1030 *IX Kal. Sept.*

Z przytoczonych tekstów wynika, że Prof. Labuda słusznie postulował kontrolę powyżej przytoczonych fragmentów rękopisów Kroniki Kosmasa.

Moim zdaniem — nie trzeba już dywagować na temat różnic w postaci zapisów daty końca wyprawy Brzetysława do Polski zawartej w rękopisach „Kroniki Czechów” Kosmasa. Wszystkie rękopisy — oprócz brzewnowskiego z XVI w. — datują wyprawę Brzetysława na rok 1039. Rękopisy „Kroniki Sazawskiej”, tzn. Drezdeński i Wiedeński podają datę dzienną — *VIII Kalendas septembris* — wejścia do Pragi. Rękopisy „Kroniki Czechów” uroczystość tę przenoszą na pierwszego września *Kalendas septembris*²⁴. Możemy się zastanawiać, czy zachowane w późnych kopiach roczniki czeskie przejęły datę 1039 od Kosmasa. Zależność „Roczników Grodzisko-Opatowickich” od kronikarza została dobrze udokumentowana. Natomiast rękopisy „Kroniki Czechów”, które przecież są przekazami z różnych przedziałów czasowych, wykazują dużą niezależność od siebie, nie pozostawiają żadnej wątpliwości, że którykolwiek z nich był pusty w miejscu, jak sugeruje Gerard Labuda, w którym to miejscu powinna być wpisana data roczna lub dzienna zakończenia wyprawy i powrotu do Pragi. Każdy rękopis ma wpisana pełną datę.

Inną kwestią jest to, czy Kosmas przekazał nam za pośrednictwem kolejnych kopii swojej kroniki prawdziwą datę wyprawy. Tradycji polskiej historiografii w tym fragmencie nie można lekceważyć.

²² Karta 2022, wiersz 11-12.

²³ Karta 40a, wiersz 9-12.

²⁴ Pierwszy dzień miesiąca określano przez *kalendis* lub *kalendas*. Zob. *Chronologia polska*, praca zbiorowa pod red. B. Włodarskiego, Warszawa 1957, s. 78.

Florian Anghel — The Occupation of Pokucie by the Roumanian Army from May 24 to the beginning of August 1919: Early Polish-Roumanian Relations

The article deals with Polish-Roumanian relations in the context of the political situation in Pokucie (Eastern Galicia) immediately after World War I. The two countries were struggling to establish a common border in light of the Bolshevik corridor that had been built to link Soviet Russia with Bela Kun's Red Hungary and which had created a threat to the security of Poland and Roumania. The Roumanian army entered Pokucie on 24 May 1919 and administered the territory for several months. Eventually, the territory was incorporated into Poland.

MISCELLANEA

Piotr K. Wojciechowski — The Date of the Polish Expedition of Bratislav I in the Manuscripts of The Czech Chronicle by Kosmas of Prague

The chronology of the Czech Prince Bratislav's expedition into Poland raises a number of questions in Czech and Polish historiographies. After analyzing all extant manuscripts in Kosmas's Czech Chronicle, the author has concluded that the expedition took place in 1039.

DISCUSSIONS

**E. Wierzbicka — The Spanish embassy in Poland in the 18th century
(in connection with the article of C. Taracha)**

C. Taracha — About Aranda

J. Maciejewski — The itinerary of the bishop Gerward

W. Tygielski — The diplomacy of the pope Gregory XV

REVIEWS

NOTES

ANNOUNCEMENTS

CONTENTS

(translated by Michał Kopczyński)